
EDER-LANAK (ETA 4)

TXINAKO ARRESIA

Munduan diran giza-lan aundien artean aundiena Txinako arresia da. 2.450 km. luze eta geienez 16 m. goiorea, barrenean 8 m. zabal eta goian 5 m. Lenago 100 m'rik 100 m'ra torre bat eukan begiratzeko, guztiz 40.000 torre.

Arresi ori egiteko 3000 milloi m.³ gai bear ziran, Cheops'en 120 piramide egiteko beste edo lurraren inguru guztian 2m'ko ormea egiteko beste.

Asi, orain dirana 2.600 urte asi zan baiña geiena XV gizaldian egiña da. Zertarako zan arresia? Asieran euren arteko burruketarako, baiña geroago kanpoko arerioen aurka.

Aldi baten gudariak izan ziran arresia egiten eben langilleak, iñoz 300.000 ibili ziran, baiña lana astiroegi joialako, espetxeetako gaizkilleak, iltzailleak eta lapurrak, eroan ebezan lanera. Ori be ez zan naikoa izan eta erritarrak beartu ebezan, txinatarrenartetik iruterik batek joan bear izan eben gizonezkoak. Eundak millak il ebezan goseak eta gaisoak langilleen artean. Onelan diño Txinako abesti zar batek: "Alabatxu bat jaioten ba'jatzu ito egizu, semetxua jaioten ba'da ez egizu azi: Arresi aundia gorpuen gaiñean eginda dago".

Arresia langille edo gudari barik izten zanean, kanpotarrak sartu egiten ziran, Hunoak esaterako. Oneik zergak ordaindu-bearrean aurkitu ziran eta hunoen nagusiai Txina'ko andra anundikiak emon bear izan eutsezan emaztetzat.

Ara zer diñoan 1692n.urtean Txinara joan zan Adam Brand prusiarrak: "Arreciaren gaiñean begiratzeko torrea egoten da, 50 gudarigaz eta onein gaiñean jainkoen jauretxea eta gaiñean ikurriñak. Beti egoten dira or zaintzailleak eta kanpoan beste zaintzaille batzuk gaiñera".

JERUSALEN

Jainko bakarren sinistea dauken iru erlejiñok Jerusalem dauke euren uri santu lez. Judatarrak, Islandarrak eta kristiñauak.

Jerusalem izenak Bakezko Errege-alabea esan nai ei dau, baiña orain 2000 urte ezkerro ez da izan bakerik uri eder onetam. Iñon ez da isuri emen isuri dan beste odol, iñon ez da izan emengo beste berotasun eta gorroto. Eta iñon ez da egin emen egin dan beste otoitz.

Jesus'en alditik gaur arte 11 bider galdu dau gudea Jerusalem'ek eta bost bider izan da apurtua. Orregaitik Jesus'en aldiko Jerusalem 20 m'ko sakonerea daben arrien azpian dago.

Kristo'ren osteko 70n. urtean jazo zan iragarritako ondamendia. Tito'k erre egin eban uria, arresia eta jauretxea bota egin ziran eta judatarrak barriro guda egin ebenean, Adriano'k barriro apurtu eban dana eta gaiñean beste uri bat egin. 200 urte geroago etorri zan Bizantzio'tik Elena erregeiña eta Jesus'en illobia aurkitu eban.

Aurrezkero Jerusalem jostaillu bat izan da: 614n.urtean Persiarrak apurtu eben, 637n.urtean arabiarrek, 1.072n.urtean seljuzidak, 1.099n'ean kristiñau kurutzedunak, 1.187n.urtean Saladino sultanak kendu eutsen kristiñau orrei, 1.617n'ean turkoak sartu ziran, 1.917n'ean inglesak, 1948n'ean asi ziran palestindar eta judatarren arteko gudak eta orain era baragarri baten curen artean banatuta dauke lurralde.

Negartien ormea da gaur geratzen dan antxiñako jauretxearen ormazati bat. Orra urreratzen dira judatarak euren otoitza egiteko: barikueta eta jai-egunetan an ikusten dira bizar zuri ta luzea dauken gizonak orma orretako arri nabarrai mosuka, jauretxea apurtu zalako negar egiten.

Lurralde aretan diran kristiñauen santutegiak be gorabera guzti orreik jazan dabez: Illobi santua Golgota mendiaren gaiñean, lau norkirentzat lekua da eta intsentsu-lurrunaren usaiña dario, 43 argimutil ederrek argitzen dabe. Bost kristiñau mota dabiltz inguruan: katolikuak, ortodoxoak, siria-koak, koptoak, jakobitak... guztiak dirua batzeko arduraz.

Tokirik baketsuena Orio-landaren mendia da.

Islandarrentzat be Medina ta Meka'ren urrengo uri santua da Jerusalem: Emendik joan ei zan zerura Maoma egodun beorra zan Burak'en gainean, Moría menditik gora. Orregaitik egin dabe or islandarrak mezkita eder bat, aitz santuarena deritxona. Barruan Maoma'ren igoerea gogoratzeko gaiak: Gabirel goi-aingeruaren atz baten lekua, egodun zaldia...

Jerusalen ikusgarria da kristiñauontzat eta fede aundia daukanak andik aundiagoa ekarriko dau, ez dana sinistu leikelako baiña bai gauza asko gogorazten dauskuzalako.

PANAMAKO URBIDEA

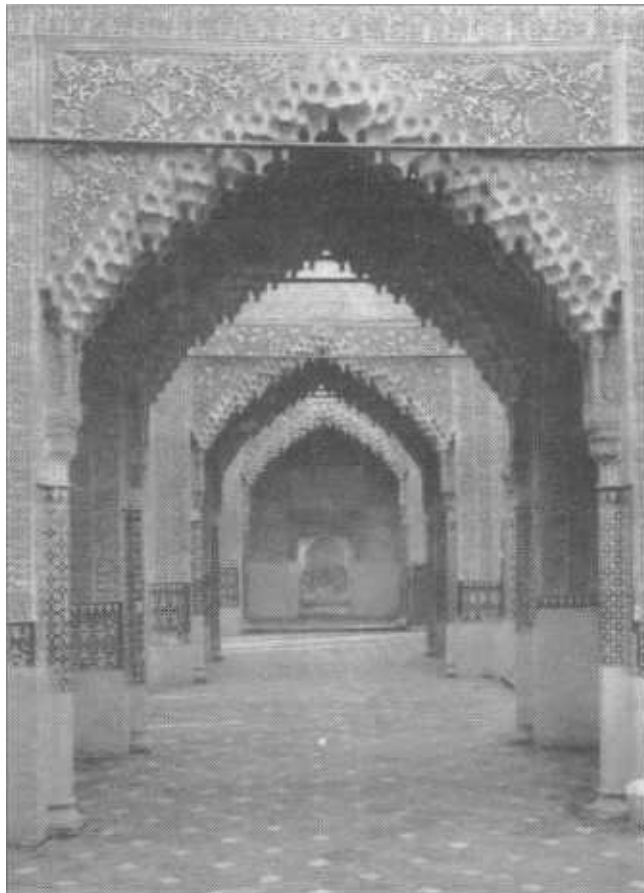
Atlantik eta Pazifik itxas-aundiak alkartzeko bide luze bat egin bear zan, Egoamerikaren barrenera jatzita, eta antxiñatik egoan or biartean urbide bat egin eta itsas biok alkartzeko asmoa. Karlos Enperadorea be, XVI gizaldian, konturatu zan bear izan orretzaz. 1524n.urtean agindu eban orretarako bideak artzeko baiña ez zan ezer egin urrengo 350 urtetan.

Orain 50 urte dira bide ori zabaldu zala eta Panama'ko urbidea, Suez'ekoagaz batera itxas aundi bi alkartzeko bide egokia da: 6.600 itxas-ontzi igaro dira 1952n.urtean eta amabost urte beranduago bi bider geiago.

Urbide orretatik igaroteko ordaindu bear dana 324.000 pezeta dira.

1869n.urtean amaitu zan Suez'eko urbidea eta orrelan asmatzailleak adoretu egin ziran urbide barri auegiteko. Federiko Lesseps izan zan egillea 1879n.urtean asita, baiña ezin amaitu izan eban. Arazoak askotarikoak: dirua, trebetasuna, osasuna ta abar...

Arrezkero gauzak Laterri Batuak egiten dabezan antzera egin ziran: 1901n eta 1902n.urtean itunak egin ziran eta Laterri Batuak baiño beste iñok ez eukan urbidea egiteko eskubiderik. 1903n.urtean Kolonbia'ri zati bat kendu eta Panamá askea sortu zan eta laterri barri onek Laterri Batuak eskubidea emon eutsen urbidea egiteko bear ziran lurretan eta alde bakoitxetik 8k.zabal ebazan zerrendea emon eutsen, guztiz 1432 km. Dana geratzen zan gertu urbidea egiteko. 1906n.urtean Laterri Batuetako Batzar Nagusiak asteko bear zan dirua emon eban eta asmalari

Alhambra: erregeen be-barrura sarrera

zuzendari Georgi Washington Gothals izango zan.

Zazpi urte egin ziran lanean eta lurperiak sarritan gelditu eben lana, trenbideak lurperatuta izten ebeza-lako. Milloika tone aitz kendu bear izan ziran. 1910n.urtean bakarrik zazpi milloi ta erdi kilo dinamita erabilli ziran. Amarmillaka langille eroan ebezan sukar beillegiak eta malariak. 56.000 langille dagoz illobiratuta urbidearen alboko illerrian.

1914n.urtean, lenengo ludi-guda asi eta laster, dagonillaren 15n.egunean igaro zan urbidetik lenengo itxas-ontzia eta 1920n.urtean, lana amaitu antzean egoala, ofizialki idegi zan mundu guztiarentzat.

Itxasorik itxasora 65 km. dira, zabalerea 200 m' koa.

Esan dagigun labur-labur zelan egiten dan 65 km'ko bide ori.

Itxasorikitzasora, goieraz, 26 m'ko aldea dago. Eksklusak iru mailla daukaz gorantza ta beste iru beerantza. Lenengo ontzia Atlantiko-maillan sartzen da eta urbidean goratu goiko uragaz, bigarren barriro goratu beetik itxita eta irugarren gorengo maillara igon. Goiko zingira orretan aurrera egiten dau. Dana dago itxas-argiz eta boiaz beterik, arantza ta onantza bidea argi egon daiten. Eta gero beerantza bardin baiña alderantziz eksklusen bidez. Dan ori egiteko zortzi ordu bear izaten dira. Urbi-detik doazen ontziak irutarik bat Iparramerikatarak dira.

Amaitu ziran or Iparramerikarrak eukezan esku-bideak eta 2.000n.urtea ezkerro, Torrijos'ek lortu eban itun bateri esker, dana dago Panama'ren esku-bidepean.

MATXU PIKTXU

Frantzisko Pizarro izan zan inkatarren erria zapuztu eban españatarra eta beronek il eban inken azkenengo agintari izan zan Atahualpa, espetxean euki ondoren. Antxe esan eutson Atahualpa'k españatar guztiak ez egozala I Karlos'en alde eta au izan zan Pizarro'ren erantzuna: "Ori orrelan da, inka guztiak zeure alde ez dagozan lez, españatar guztiak be ez dagoz batera Karlos'egaz, esaterako euskaldunak".

Atahualpa erail ondoren beste ogeta emeretzi urtetan egon ziran inkak ezkutatuta eta españatarrak ez ebezan aurkitu iñoz. Toki aretatik azkenengo inkak urten ziranean, aitzuta geratu zan tokia.

Amarka batzuk urte dirala aurkitu dabe barriro: Matxu Piktxu da toki ori eta arranoen abi baten antzera dago 2000m'ko goiereaz eta orma sendo ikaragarri batzuren gaiñean.

Pizarro'k 169 gudarigaz, guztiak itzi eben bidean naikoa urre eta odol, inken aginterria erregearen agindupera ekarteko. Onein zorionerako, aginterria zatituta egoan eta Atahualpa'k irabazi eban guda gogor bat izan zan euren artean eta onek Kuzko'n itxaron eutson Pizarro'ri 1532n'eko azillaren 25n.egunean joan jakon Pizarro. Ez eban irabaziko onek inken 30.000 gudariren aurka, baiña maltzurkeriz espetxeratu eban eta 4.000 inka il ebezan egun aretan. Atahualpa'k urreagaz erosi nai izan eban Pizarro, ondo ekialako oso urrezaleak zirala, eta auxe

eskiñi eutson: Bera egoan gelea urrez bete eskua jaso eta atzamarra estaldu arte. Pizarro'k onartu eban ori eta españatarrak aberastu ziran, baiña Atahualpa'k espetxeratuta jarraitu eban. Pizarro'k urkamendira eroan chas" eta il-aurrean Atahualpa'k auxe esan eban: "Madarikatuak nire erailtzailleak". Eta madarikapen ori bete egin zan: laster il ziran Pizarro bera eta an egozan españatar guztiak, gogorkeriz. Inditarrak ibilli ziran errudunen billa baiña alperrik. Dana dala, il-aurrean soldaduen kapellauak bateatu egin eban Atahualpa eta Frantzisko ipiñi eutsoen izena. Pizarro izan zan aitabitxi. Gero begi-zuloe-tara urre goritua ixuri eutsoen.

Atahualpa'ren anaia ipiñi eben errege lez, baiña españatarrak nai ebena ez eban egiten eta guda oso gogorra sortu zan. Kapak, inken erregea, Matxu Piktxu'ra joan zan bere inka guztiakaz. Andik bein baten Kuzko osoa erre eben, baiña españatarrak iñoz ez eben jakin non egozan.

XIX gizaldian urre-billatzailleak ibilli ziran Matxu-Piktxu'ren billa, baiña, alperrik. 1911 n.urteko uztaillaren 24n.egunean Yale Ikastetxe Nagusiko Irakasle batek aurkitu eban, orma aundien barruan eta baso baltz aundiak estalita. Illeak igaro ebazan baso baltzaren sariak eta kentzen suaz eta lanabesakaz eta urtebete igaro-ondoren gauza arrigarria ikusi eban: Ormatzarrak, mailak, leun-uneak, bere lagunak zenbatu ebazan maillak eta 3.200n'ean galdu eban kontaketa. Gero torre aundiak, iturriak, jauretxeak, ollobietan momiak eta arri santuak. 10.000 notin bizi ei ziran an. Atzekoaldetik 700 m. sakona dan jauzi bat dago eta urubanba ibaia doa bizkor. Ibai onen gaiñean, antza, kendu-imiñiko zubi bat egoan, iñor ara sartu ez zeiten, batez be españatarrik joan ez daiten.

GLAZAR'lar Martin

